

ECHA STYLU JOSEPHA CONRADA

(*Styl Josepha Conrada a język polski i wielojęzyczność*, red. naukowa Wiesław Krajka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2018, str. 515)

JOANNA SKOLIK*

www.orcid.org/0000-0001-9218-7535

Tom ten jest trzecim z kolei należącym do serii *Joseph Conrad a Polska, Europa Środkowo-Wschodnia i Świat*, i tak jak poprzednie dwa (*Conrad a Polska* oraz *Polskość i europejskość w Josepha Conrada wizjach historii, polityki i etyki*) zawiera wybrane przekłady tekstów opublikowanych w języku angielskim w serii zatytułowanej *Conrad: Eastern and Western Perspectives*, którą od 1992 roku redaguje Wiesław Krajka. Po artykułach omawiających *Polskość* Conrada, jej wpływ na tożsamość pisarza oraz oddziaływanie na jego wizje historii, polityki i etyki, przyszła pora na studia poświęcone analizie stylu Conrada.

Studia pierwszej części tomu ukazują wpływ języka polskiego na styl języka angielskiego, którym się Conrad posługiwał, a tym samym obcość stylistyczną tekstów pisarza wobec języka, którym zostały napisane. Te, zawarte w drugiej części przedstawiają stylistyczną ekscentryczność pisarza, jego unikatowość i oryginalność. Rozważania poświęcone artyzmowi Conrada wynikającemu z jego wielojęzyczności zamykają tom i stanowią trzecią, a zarazem ostatnią część książki. Wybrane studia nie tylko charakteryzują język artystyczny Conrada i przedstawiają jego ewolucję, ale prezentują również spostrzeżenia językoznawcze, będące teoretyczną podstawą rozważań o stylu tekstów Conrada.

Dwie pierwsze części tomu opisują występowanie oraz sposób funkcjonowania czasownika i rzeczownika w utworach Conrada. Mary Morzinski opracowała zagadnienia związane z czasownikiem, zaś Michael A. Lucas z rzeczownikiem, przy czym oboje badacze posłużyli się licznymi egzemplifikacjami z dzieł Conrada pochodzącymi z różnych okresów twórczości pisarza, dla obojga najważniejszy był wpływ jaki na występowanie czasowników i rzeczowników w prozie Conrada wywarł język polski. Morzinski i Lucas przedstawiają również proces przyswajania i posługiwania się przez Conrada trzema językami: polskim, francuskim i angielskim. W ich wywodach pojawia się kontekst biograficzny, a więc przyczyny tworzenia przez Conrada w języku angielskim

---

* Joanna Skolik – dr hab., Uniwersytet Opolski.

skim, wpływ języka francuskiego na angielski Conrada, a także jego biegłość w języku angielskim pisanym i niedoskonałość w mówionym. Zarówno Morzinski, jak i Lucas stosują metody badawcze wykorzystywane w stylistyce i językoznawstwie do analizy twórczości literackiej autora piszącego w trzecim języku. By podkreślić wyjątkowość prozy pisarza i jej charakterystyczną stylistykę porównują fragmenty tekstów Conrada z urywkami pochodzącymi z tekstów innych pisarzy anglojęzycznych, przy czym każdy z badaczy stosuje własny korpus kontrolny. Wśród wielu aspektów poruszanych przez badaczy, u każdego z nich znaleźć można te, którym poświęcają szczególnie dużo uwagi.

Morzinski wskazuje na to, iż w wielu wcześniejszych opracowaniach na temat stylu pisarskiego Conrada pojawiały się określenia opisowe, mówiące, iż jest on impresjonistyczny oraz sformułowania oddające wrażenie niejasności i tajemnicy. Badaczka twierdzi, że analiza językoznawcza prozy Conrada pozwala wyjaśnić, na czym polega owa enigmatyczność stylu pisarza, a ów efekt tajemniczości był spowodowany podświadomym transferem z języka polskiego. Morzinski przedstawia kategorie gramatyczne aspektu i strony zwrotnej, jako te, gdzie ów transfer był, jej zdaniem, najbardziej widoczny. Również luźny szyk wyrazów w zdaniu, tak charakterystyczny dla prozy Conrada wynika z transferu z języka polskiego. Zdaniem Morzinski, Conrad myśląc posługiwał się gramatyką polską, zaś potem dokonywał mentalnego przekładu, gdy nie mógł znaleźć właściwego odpowiednika w języku angielskim, następował transfer z języka polskiego. Morzinski stwierdza:

Stawiam sobie za zadanie wychwycenie tych schematów składniowych, które przyczyniają się do wrażenia, iż w angielszczyźnie jego prozy pobrzmiewają obce nuty, oraz podjąć próbę wskazania na te obszary transferu z języka polskiego, które mogłyby wyjaśnić użycie przezeń owych konstrukcji. (35)

Lucas, wypowiadając się na temat ekscentryczności stylu Conrada wskazuje, że jej źródłem był zarówno język polski, jak i francuski. Badacz zwraca uwagę na rzeczownikowy styl Conrada, który odróżnia go od pisarzy angielskich, podkreśla wielką dbałość Conrada o dokładne i sugestywne przedstawienie fabuły własnych utworów.

Conrad mówi nam w swojej *Przedmowie do Murzyna z załogi „Narcyza”*, że jego celem jest sprawić, aby czytelnicy słyszeli, czuli i widzieli. Jego metoda polega na tworzeniu obrazów wyraźnych, żywych i możliwie najbardziej dokładnych. Aby to osiągnąć, Conrad potrzebuje bogatego zasobu słownictwa i musi je stosować rozważnie i z dbałością. (329)

Naukowcy dochodzą do diametralnie odmiennych wniosków. W ocenie Morzinski styl Conrada cały czas ewoluuje, rozwija się. Badaczka udowadnia, że początkowe nie do końca zręczne sformułowania prozaika, w których widać niezwykle silny wpływ języka polskiego, w późniejszej fazie twórczości stają się coraz bardziej angielskie, nie tracąc przy tym charakterystycznej dla pisarza ekspresji artystycznej. Przedstawiając tworzenie *Ocalenia*, powieści pisanej przez Conrada na przestrzeni ponad dwudziestu lat, Morzinski stwierdza:

Mimo to w owym utworze, z którym walczył przez większość swojej kariery pisarskiej, wciąż obecne są pewne elementy jego języka ojczystego, które stanowią znak rozpoznawczy jego

prozy, podobnie zresztą jak techniki pisarskie, które pozostały niezmienione. [...] Po uważnym przyjrzeniu się elementom, które determinują niepowtarzalny styl Conrada, dochodzimy do wniosku, że opinia tych krytyków, którzy utrzymują jakoby jego pisarstwo było sekwencją wzlotu i schyłku, nie ma pokrycia w rzeczywistości. Ewolucja jego stylu była następstwem nieustannego rozwoju '[b]y się rzecz taka cudowna zdarzyła' jak *Ocalenie*'. (183)

Lucas zaś jest zwolennikiem teorii Thomasa Mosera mówiącej o „rozwoju i schyłku” (Achievement and Decline) twórczości Josepha Conrada, wedle której utwory napisane w późniejszym okresie twórczości Conrada były słabsze pod względem artystycznym od tych pisanych w czasie, gdy powstały jego największe dzieła. Lucas w podobny sposób patrzy na styl prozy Conrada. Badacz sądzi, iż na początku styl pisarza był niedoskonały, naznaczony rozmaitymi osobliwościami, w środkowym okresie twórczości Conrad wyżył się dużej dozy ekscentryczności i najbardziej zbliżył się do angielskiego stylu literackiego swojej epoki (opowiadanie *Anarchista*, zdaniem Lucasa, jest największym osiągnięciem stylistycznym Conrada). W późniejszym, końcowym etapie swej kariery literackiej Conrad powrócił do silnej ekscentryczności, a więc nastąpił powrót do dawnych przyzwyczajęń. I co ciekawe, udowadniając swą teorię Lucas także sięga do Conradowskiego *Ocalenia*.

„Mimo licznych skrótów i poprawek wprowadzonych w 1918 roku do rękopisu utworu [...] pierwsza część *Ocalenia* pod względem stylistycznym bardziej przypomina *Wyrzutka* i *Murzyzna z zatoki „Narcyza”* niż *Zwycięstwo*, *Korsarza*, a nawet końcowe rozdziały tej samej powieści. [...] Zauważalne cechy wczesnego stylu należy tu przypisać lenistwu czy też samozadowoleniu bardziej niż świadomej decyzji autora o powrocie do tegoż stylu: często zostawiał tekst tak jak był, lub też usuwał z niego całe ustępy zamiast je przepisywać. (290–291)

Część trzecia tomu zawiera teksty przedstawiające artystyczne konstrukcje wielojęzyczności charakterystyczne dla prozy Conrada, które stanowią niejako rozwinięcie postulatów, sformułowanego przez Lucasa w drugiej części tomu:

... analiza stylistyczna może wnieść wkład w odczytanie tekstów literackich. Może ona ujawnić charakterystyczne cechy stylu danego pisarza, co stanowi klucz do lepszego zrozumienia jego tekstu, umożliwiając czytelnikowi trafniejszą interpretację. Analiza stylistyczna jest rodzajem odczytania, które skupia się na konkretnym aspekcie tekstu, a mianowicie na użyciu języka przez pisarza, i korzysta z technik analitycznych opracowanych przez językoznawstwo, a czasami również z procedur statystycznych. (197)

John Crompton w swoim artykule analizuje stosunek pisarza do kolokwializmów, twierdząc, że „świadomy czy też nieświadomy swych ograniczeń w oddawaniu różnorodności kolokwialnej angielszczyzny, Conrad niezwykle trafnie zastosował trzy współzależne strategie pokonania związanych z nimi przeszkód” (371). Crompton charakteryzuje owe strategie wykorzystywane przez pisarza, podkreślając, iż „w wielu wypadkach wypowiedzi jego postaci są albo tłumaczone na język angielski albo język ten jest ich drugim językiem” (378). Ray Stevens także pozostaje w kręgu wielojęzyczności Conrada, badacz analizuje „użycie języka w *The Congo Diary* i ‘Up-river book’ w kontekście francuskojęzycznej korespondencji Conrada z Marguerite Poradowską”. Stevens konstatuje, „że Conrad, świadomie stosując trzy różne rodzaje narracji, ukształ-

tował zapis swoich afrykańskich doświadczeń w sposób, który rzutował na jego dojrzwały styl narracji” (382).

W artykule *Język i natrętne przymiotniki w 'Jądrze ciemności'* Reynold Humpries bada słownictwo jakim posługiwał się Conrad pisząc tę nowelę. By opisać język utworu, badacz odwołuje się do Freuda i jego ujęcia animizmu, do Marksa i Engelsa, i wreszcie do Lacana. Podsumowując swe rozważania na temat *Jądra ciemności*, stwierdza:

Urojone stwory ludzkiego mózgu” nie tylko więc zdominowały język tekstu Conrada poprzez swojego rzecznika Marlowa, lecz także wyzwoliły „zgrozę”, która sięga dalej niż cokolwiek, co Conrad mógł sobie wyobrazić. Zatem „natrętne przymiotniki” [...] stają się zdecydowanie uhistorycznionym przypadkiem „natrętności słowa”. (412)

Robert Hampson analizuje wielojęzyczność *Jądra ciemności* oraz *Placówki postępu*. Koncentrując się na wzajemnych relacjach języków, ukazuje je w kontekście kolonialnym, społecznie zhierarchizowanym. W *Jądrze ciemności* „Conrad buduje kontakt między dwiema kulturami i translację tego kontaktu w kategoriach należących do jednej z tych kultur” (431), jest to kultura Afryki widziana oczyma Marlowa, Anglika, który przekazuje jej obraz innym Anglikom. „W końcu, ze względu na ograniczenia i ignorancję Marlowa na temat Afryki, to nie kultura (lub kultury) afrykańskie lecz właśnie europejska kultura Marlowa i jego słuchaczy zostaje wystawiona na krytykę” (431). W przypadku *Placówki postępu* jest inaczej. Mimo, iż sposób przedstawienia języków jest podobny, to zupełnie inny tego rezultat. „*Placówka postępu* przedstawia całą masę różnych kontaktów Afrykanów z Europejczykami” (432), nie ma tu jednego spojrzenia na Afrykę, jak w przypadku *Jądra ciemności*. „*Placówka postępu* pokazuje Henry’ego Price’a skutecznie negocjującego między kulturami afrykańską i europejską z pozycji znajomości jednej i drugiej”. Zdaniem Hampsona „to właśnie Henry Price – wraz ze swym wyobcowaniem, brakiem ciągłości, zmianą nazwiska, płynną tożsamością między językami i kulturami – o wiele bliższy jest doświadczeniom Conrada” (432).

Yannik Le Boulicaut postrzega Conrada jako pisarza nowoczesnego ze względu na jego podejście do języka i komunikacji. Język to dla pisarza nie narzędzie narracji, a „środek umożliwiający zgłębienie jej iluzorycznej natury” (435), zaś niemożność komunikowania się to główny temat jego twórczości. „Jeżeli dzieła Conrada do dziś znajdują czytelników i pozostają przedmiotem badań, z pewnością dzieje się tak dlatego, że maskując i odsłaniając ironiczną funkcję języka, mogą istnieć poza modą i czasem” (437).

Agnieszka Adamowicz-Pośpiech śledzi nieciągłości komunikacyjne w *Lordzie Jimie* jakich doświadcza Marlow i Jim spotykając cudzoziemców, związanych ze skandalem na pokładzie Patny. „Wiele nieporozumień komunikacyjnych powstaje, kiedy elementy brytyjskie zderzają się z poza-europejskimi” (442). Badaczka analizuje spotkania Brytyjczyków: Marlowa, Jima i mechanika z cudzoziemcami, owe spotkania „obfitują w nieporozumienia i mylne interpretacje intencji, gestów i słów Obcego” (464), które mają różne przyczyny, a prowadzą do zakłócenia lub zablokowania komunikacji.

Dwa ostatnie teksty traktują o wielojęzyczności postaci orientalnych u Conrada. Lucas bada „język jego nie-europejskich postaci – Malajów i Arabów przedstawionych w powieściach i opowiadaniach, których akcja rozgrywa się na Dalekim Wschodzie” (469). Zdaniem badacza Conrad stosował charakterystyczne dla epoki i znane czytelnikom zabiegi, by stworzyć wrażenie, że rozmowy są prowadzone w języku orientalnym. Margaret J.M. Sönmez analizuje mowę i milczenie postaci orientalnych występujących w malajskich powieściach Conrada, gdy wchodzą w interakcję za sobą lub z napotkanymi Europejczykami. Sönmez opisuje strategie stylistyczne, które zastosował pisarz, by podkreślić wielojęzyczność, wielokulturowość oraz często niejednoznaczność tożsamość kulturową owych postaci. Conrad, zdaniem badaczki przedstawiając język Innego, stosuje strategie dzięki którym obala dyskurs kolonialny „poprzez przywłaszczenie języka dawnego kolonizatora i zbliżenie go do języka autochtonicznego” (509).

Teksty zawarte w pierwszej i drugiej części tomu *Styl Josepha Conrada a język polski i wielojęzyczność* prezentują wpływ jaki miały język polski i polskie dziedzictwo na prozę Josepha Conrada. Mówią o tym, że dzięki swej inności i ekscentryczności była ona (i wciąż pozostaje) czymś unikatowym w literaturze angielskiej, niezmiennie budzą zainteresowanie zachodnich czytelników. Ponadto analizują styl Conrada z perspektywy *stricte* językoznawczej, korzystając z właściwych tej dyscyplinie narzędzi i pojęć. W ten sposób styl Conrada, który do tej pory był dość mgliście charakteryzowany jako „tajemniczy” czy „impresjonistyczny” zyskał inny, bardziej precyzyjny opis. Owa tajemniczość czy impresjonizm zostały nazwane i opisane poprzez charakterystykę występowania i użycia czasowników i rzeczowników, akwizycję języka, strategie pragmatyczne oraz inne kategorie językoznawcze. Z tej samej perspektywy przedstawiono wielojęzyczność, zarówno samego pisarza, jak i to zjawisko występujące w jego utworach.

Trzecia część to interpretacje literaturoznawcze wielojęzyczności i jej konsekwencji. Badacze wskazują, że wielojęzyczność pozwala oddać relacje między bohaterami, opisać związki z Innym, opowiedzieć o zderzeniu kultur czy przemianie wewnętrznej.

Omawiany tom względu na to, że opisuje styl prozy Conrada z perspektywy teorii i metodologii badań językoznawczych oraz przyswajania języka obcego jest unikalną pozycją w polskiej literaturze Conradowskiej. Zawiera teksty omawiające styl pisarstwa Conrada, które wykorzystują różne koncepcje i procedury badawcze z zakresu językoznawstwa i stylistyki, jak i opracowania dotyczące artystycznych konstrukcji wielojęzyczności, które dzięki temu mają okazję poznać polscy czytelnicy. Pozycja ta może zatem zainteresować zarówno literaturoznawców, którzy mogą spojrzeć na dzieła Conrada z innej niż własna perspektywy, jak i językoznawców, którzy mogą wykorzystać teksty Conrada do swoich badań. Jedni i drudzy mogą sięgnąć do studiów poświęconych zagadnieniom wielojęzyczności.